

Відгук офіційного опонента

доктора психологічних наук, професора Матеюка Олега Анатолійовича

на дисертаційну роботу Мула Сергія Анатолійовича

«Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за

спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології

Професія прикордонника як військової особи відноситься до найбільш екстремальних видів діяльності. Готовність особистості до професійної діяльності - одна з найважливіших умов забезпечення особистої безпеки кожної людини і суспільства в цілому. Сьогодні ця проблема стає найбільш актуальною у зв'язку з проведенням антитерористичної операції (АТО) на сході України, у якій прикордонники приймають безпосередню участь. Тенденція збільшення кількості різних загроз обумовлює необхідність формування у офіцерів-прикордонників навичок психологічної готовності до дій як в умовах АТО, так і на інших ділянках державного кордону України. Отже, як свідчить назва дисертаційного дослідження, сфера наукового інтересу дисертанта є досить специфічною, адже йдеться не тільки про готовність офіцерів Державної прикордонної служби України до професійної діяльності, але й про їх безпеку та життя загалом.

Варто зазначити, що Сергій Анатолійович взявся вирішувати складну і, водночас, дуже *актуальну наукову проблему*. Адже забезпечення психологічної готовності офіцерів-прикордонників до професійної діяльності потребує зміни акценту з їх виконавських якостей до відповідальних за наслідки, активних, своєчасно прийнятих управлінських рішень та чітко вибудованих дій, що характеризують професійно-особистісний розвиток офіцерів-прикордонників, їх ставлення до посадових обов'язків, професії військового. Такі акценти є актуальними для офіцерів Державної прикордонної служби України, оскільки їх повсякденна оперативно-службова діяльність насичена обстановкою, що виникає на державному кордоні, в пунктах пропуску через державний кордон та висуває в пріоритет саме ініціативних, освічених, професійних офіцерів-керівників. Саме в цій обстановці на державному кордоні проявляється весь спектр психології

готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності.

Систематизація наукових досліджень дозволила здобувачеві запропонувати в якості сформованого самостійного поняття власне визначення психології готовності до професійної діяльності, яка проявляється, розвивається і діє в багатовимірному професійному середовищі (прикордонному середовищі зокрема) як професійний саморозвиток і спрямована професійна активність офіцера-прикордонника для вирішення завдань охорони державного кордону.

Грунтовне вивчення проблеми дозволило дисертанту у процесі дослідження обґрунтувати сутність, структуру, механізми психології готовності до професійної діяльності офіцера-прикордонника як інтегральне психічне утворення, компоненти якої перебувають в єдності й взаємозв'язку, а сама структура постійно розвивається та перетворюється.

На підставі вивчення дисертації та праць здобувана наукового ступеня доктора психологічних наук нами було здійснено об'єктивну експертизу представленого на захист наукового дослідження.

Визначаючи актуальність роботи, доцільно вказати на її зв'язок з науковими програмами та темами. Зокрема зазначимо, що дисертаційне дослідження виконано відповідно до Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року, затвердженої Указом Президента України від 19 червня 2006 року № 546/2006, Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України, Рішення Колегії Державної прикордонної служби України № 8 від 07 вересня 2012 року «Про стан виконання рішень колегії Державної прикордонної служби України щодо покращення організаційної діяльності, якості служби, виконавчої дисципліни, забезпечення високого рівня правопорядку, службової та особистої дисципліни персоналу», Рішення Колегії Державної прикордонної служби України № 1 від 29 березня 2013 року «Про підсумки оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України за 2013 рік та основні завдання щодо підвищення її результативності у 2014 році», Положення про організацію психологічного забезпечення діяльності Державної прикордонної служби

України, затвердженого наказом Адміністрації ДПСУ від 6 жовтня 2008 року № 829, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03 листопада 2008 року за № 1068/15759.

Тема дисертаційного дослідження відповідає вимогам ст. ст. 3, 5 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р. №2623-111 і входить до комплексних тем лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі» (номер державної реєстрації 010917000558).

Звертає на себе увагу те, що Сергій Анатолійович чітко визначив стратегію і тактику свого дослідження. Сформулювавши генеральну мету та центральні завдання, він виявив всі доступні резерви для виконання задуму та ідеї, обрав потрібні методи і оптимальний варіант наукового пошуку. У результаті проведеної роботи він отримав нові наукові результати, які значно розширюють та конкретизують відомі дані, надають їм дієвої функціональності у специфічних умовах професійної діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України.

На основі змістовного критичного аналізу психологічної літератури та нормативно-правових службових документів, які описують предмет дослідження, здобувачем описано теоретичні та методологічні підходи щодо вивчення та визначення поняття «особистість офіцера-прикордонника», «готовність офіцера-прикордонника до професійної діяльності». Осмислено та емпірично операціоналізовано таку складну психологічну категорію як ««психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності»», описано її феноменологію.

Здобувач справедливо зазначає, що рівень впливу складових психології готовності у індивідуальному прояві діяльності офіцера-прикордонника на

ступінь виконання ним завдань охорони державного кордону залежить від напрямку, функції охорони державного кордону, посади, на якій здійснюється професійна діяльність, рівнів розвитку психологічних і особистісних якостей офіцера. Ним з'ясовано, що посилення активізації професійної діяльності опосередковано пов'язане з посиленням ступеню взаємодії і зв'язку компонентів психології готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності в першу чергу мотиваційного, вольового, операціонального.

Заслужують на особливу увагу отримані здобувачем результати розробки авторської моделі психології готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності, в якій реалізується інтеріндивідуальний та інтраіндивідуальний параметри особистості офіцера. В процесі дослідження дисертантом на основі цієї структурно-функціональної моделі та за її допомогою було уточнено сутність, структуру та обґрунтовано механізми психології готовності до професійної діяльності офіцера-прикордонника як інтегральне психічне утворення, компоненти якого перебувають в єдності й взаємозв'язку, а сама структура постійно розвивається та перетворюється.

Крім того, для визначення степеню готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності та прогнозування її результативності дисертантом з'ясовано, що найбільш ефективними для професійної діяльності офіцера-прикордонника є змішані стилі керівництва і професійного спілкування, зокрема демократично-авторитарний і авторитарно-демократично-ліберальний, а також спрямованість на процес діяльності, її результат та наслідки, а також на колективну взаємодію. Ним визначено, що показником готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності є змішаний тип ситуативно-особистісної орієнтації, зокрема його спрямованість на професійні інтереси, психологічний клімат колективу, в якому проходить службу офіцер, стосунки з колегами та офіційна субординація як між членами військового колективу (підрозділу) так і з керівною ланкою вищого рівня (штабу).

Також здобувачем емпірично доведено, що для ефективного виконання своїх професійних обов'язків офіцери прикордонники повинні мати розвинені

організаційні та комунікативні здібності, що виявляються у колегіальному прийнятті рішень, структуризації стосунків керівник-підлеглий, колективній відповідальності за наявні прорахунки. Однак в екстремальних умовах їм необхідно використовувати авторитарний стиль керівництва, одноосібно приймати рішення та нести за них персональну відповідальність.

Отримані в процесі дослідження результати дали змогу дисертантові розробити методику емпіричного дослідження готовності до професійної діяльності офіцерів-прикордонників, яка може використовуватися під час навчання офіцерів-прикордонників для призову їх з запасу в підрозділи, які безпосередньо охороняють кордон. Під час складання методики дослідником було враховано результати емпіричного дослідження готовності офіцера-прикордонника за визначеними методиками; складові моделі психології готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності; мотивація психології готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності; професіограми основних прикордонних професій.

Про результативність авторських розробок свідчить те, що методичні та методологічні здобутки дисертаційного дослідження Мула Сергія Анатолійовича були використані не тільки Державною прикордонною службою України при вивченні кандидатів на заміщення вакантних офіцерських посад, у тому числі і призваних військовозобов'язаних офіцерських кадрів в період мобілізації та підготовки відповідних спеціалістів, але й Державною міграційною службою України для роботи з керівною ланкою при дослідженні міграційних процесів сучасності та визначення їх впливу на психологічну складову професійної діяльності співробітників у роботі з нелегальними мігрантами; Мінінфраструктури України у процесі вивчення та забезпечення необхідного рівня мотивації співробітників інфраструктурної галузі економіки; а також у процесі викладання навчальних дисциплін для фахівців служби цивільного захисту, працівників підрозділів слідства.

Зважаючи на зазначене нами вище, робимо висновок, що дисертаційна робота має велику практичну значущість, яка полягає у можливості

впровадження одержаних результатів у роботу з персоналом Державної прикордонної служби України, а також інших міністерств та відомств, який задіяний в особливих видах діяльності.

Методологічне та теоретичне обґрунтування вихідних положень дослідження, використання комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його меті та завданням, сутнісний аналіз експериментального матеріалу, ефективність проведеного експерименту забезпечили вірогідність і надійність результатів наукового пошуку.

Щодо оформлення дисертації та автореферату, то воно відповідає державному стандарту, що висувається до такого роду наукових робіт.

Дисертаційна робота складається з чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 441 найменування (із них 48 - іноземною мовою). У кожному розділі дисертації дисертант намагається чітко дотримуватися систематичності, каузальної послідовності викладу фактів та внутрішньої логіки їх висвітлення.

Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 1 одноосібній монографії; авторському праві на твір; 30 статтях та тезах в наукових фахових виданнях, затверджених переліком ДАК України (із них 17 статей - у фахових психологічних виданнях України, 4-у зарубіжних періодичних наукових виданнях; 9 тез матеріалів конференцій, семінарів і круглих столів, що *відповідає встановленим вимогам ДАК України. Зміст автореферату є ідентичним змісту основних положень дисертації.*

Вивчення дисертаційної роботи та автореферату дає змогу зробити висновок про достатню обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій. Водночас, необхідно висловити низку зауважень та побажань:

1. За результатами аналізу наукової літератури дисертантом запропоноване власне визначення двох основних в межах проведеного дослідження психологічних термінів, а саме: «психологія готовності» та «психологічна готовність», які є, на нашу думку, дещо ускладненими та громіздкими («готовність офіцера-прикордонника до професійної діяльності є

інтегральним психічним утворенням, що забезпечується як мотиваційно-професійним, когнітивно-оцінним, операційно-особистісним, психологічно-вольовим компонентами, так і особливостями несення служби у конкретних умовах прикордонної діяльності» - дисертантом використовуються словосполучення, які потребують окремого пояснення, визначення складається з п'яти рядків і включає дещо спірний набір слів термінів) та , водночас, дещо спрощеними («Психологія готовності до діяльності - складний, ціленаправлений прояв особистості, який реалізовується через певну мету й досягає результату»).

2. На нашу думку, потребує додаткового пояснення теза автора про «багатовимірне професійне середовище людини і прикордонне середовище зокрема» (стор. 354), а також чіткого авторського розмежування ключових термінів у роботі, а саме: «психологія готовності» (стор. 6) та «психологічна готовність» (стор. 44, 122).

3. Щодо назв на змісту розділів, підрозділів та додатків:

у назві та змісті розділу 2 розглядається поняття «особливості готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності», що на нашу думку потребує відсутнього процесуального компоненту у назві і, відтоді, потребує корекції;

у назві та змісті підрозділу 3.2 дисертант вживає термін «компоненти особистості», у назві та змісті підрозділу 3.4 - термін «дослідження вирішення практичних ситуацій», які, на нашу думку, є дещо суперечливими;

назви додатків В («Схильність керівника до застосування того чи іншого стилю ситуативно-особистісної орієнтації серед чоловіків-офіцерів»); Е («Результати емпіричних перехресних значень частотних розподілів»); Ж, З, И (де використовується термін «виділені сегменти»); Л («Зведена таблиця показників тестування (офіцери-жінки)»); М («Методики «Прогноз», визначення нервово-психічної стійкості»); Н («Збірник практичних ситуацій»); Ф («Методика дослідження психології готовності до професійної діяльності (напрямок застосування - керівник)») потребують корекції назви та чіткості її формулювання.

4. Твердження автора щодо того, що «психологія готовності до професійної діяльності офіцера-прикордонника сучасною наукою не розглядалася взагалі» (с. 7), а також твердження про «наявну неспроможність офіцера оперативно відреагувати на раптово виникаюче завдання» є дещо абсолютизованими, з огляду на дії більшості офіцерів в зоні проведення АТО та такі захищені дисертації як: Бондаренко В.В. «Формування професійної готовності офіцерів по роботі з персоналом до надання психологічної допомоги прикордонникам та членам їх сімей» (2015), Михайлишин О.О. «Формування професійно-педагогічної готовності офіцерів-прикордонників до виховної роботи в умовах нестандартних ситуацій» (2007), Кубіцький С.О. «Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності» (2002), Бунєєв Т.В. «Розвиток готовності в молодих офіцерів-прикордонників до самостійного виконання посадових обов'язків» (2002), Войцехівський О.Л. «Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності в пунктах пропуску через державний кордон» (2002) тощо.

5. У дисертації здобувачем визначені компоненти структури готовності офіцерів до професійної діяльності, а саме: мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, операційний, поведінковий - с. 30; вольовий, мотиваційний, операційний, орієнтовний, психологічний, особистісний, когнітивний, професійний, оцінний - с. 64, рис. 1; мотиваційний, саморегулюючий, оцінний - с. 65, табл. 1.1; мотиваційний, орієнтаційний, вольовий, оцінний - с. 65, 104; на стор. 149 до структури додається військово-психологічний компонент; стилі керівництва, орієнтаційні стилі професійного спілкування, ситуативно-особистісна орієнтація, комунікативні та організаційні здібності (стор. 284), які на стор. 222 визначаються дисертантом як «компоненти спрямованості особистості» тощо. На нашу думку, чіткість та наукова вивіреність визначення компонентів готовності офіцерів-прикордонників до професійної діяльності значно посилила б теоретичну цінність дослідження.

Викладені зауваження, в переважній більшості мають технічний характер і не знижують цінності наукового дослідження, його науково-теоретичного і практичного значення. Дисертація є завершеною працею, що містить наукові положення та науково-обґрунтовані результати, які розв'язують важливу науково-прикладну проблему психологічної готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності.

За актуальністю теми, а також внеском у науку, ступенем новизни й обґрунтованості дисертаційна робота Мула Сергія Анатолійовича відповідає вимогам МОН України, що висуваються до здобувачів наукового ступеня доктора психологічних наук, а здобувач заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора психологічних зі спеціальності 19.00.01 - загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент

професор кафедри психології

та морально-психологічного забезпечення

Національної академії Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

доктор психологічних наук, професор

« 14 » червня 2016 р.

Д. А. Матеюк

*внесок контролю
що зобереже
О.М. Сидельню*